

Prof. dr hab. Mariusz Misztal
Instytut Filologii Angielskiej
Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Kraków, 30 grudnia 2025 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej autorstwa mgr Iwony Lilly p.t.
The media image of Prince Albert based on selected British press titles and journalism
(1840-1861)

napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Radosława Żurawskiego vel Grajewskiego.

Książę Albert (1819-1861), od 1840 r. małżonek królowej Wiktorii, to jedna z najciekawszych postaci wiktoriańskiej Anglii. Książę był tematem wielu studiów, począwszy od pięciotomowej bibliografii z lat 1875-1880 napisanej pod ścisłym nadzorem królowej, której celem było stworzenie i utrwalenie idealizowanego wizerunku Alberta, po najnowsze publikacje, których autorzy mogli już korzystać bez przeszkód z dostępnych *online* ponad 22 tysięcy dokumentów związanych z życiem księcia, dotąd pilnie strzeżonych w prywatnych archiwach królewskich w Windsorze. Ta najnowsza historiografia, podziwiając liczne przymioty księcia, jest bezkompromisowa w obnażaniu jego wad i niedociągnięć. Wśród licznych studiów brakowało jednak dotąd analizy wizerunku księcia Alberta tworzonego przez brytyjską prasę jeszcze za jego życia. Dlatego z wielkim zainteresowaniem i nadzieją podjąłem się zrecenzowania tej pracy doktorskiej na zlecenie Komisji ds. Stopni Naukowych w dyscyplinie historia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego (decyzja z dnia 23 października 2025 r.).

Przedłożona mi do recenzji rozprawa została napisana w języku angielskim i składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, konkluzji, aneksów i bibliografii, razem 193 strony, w tym 23 ilustracje. Chciałbym w tym miejscu poinformować, że pisząc recenzję korzystam z drukowanej wersji pracy, ponieważ nie zawsze jest ona zgodna z przesłaną mi wersją komputerową.

Pierwsza część pracy (s. 9-50) przedstawia historię prasy brytyjskiej i charakterystykę wybranych tytułów; główna część pracy, będąca analizą sposobu, w jaki książę Albert był przedstawiany w prasie, podzielona jest na dwa rozdziały, „Prince Albert's first steps into royal life” (s. 52-94) i „The Great Exhibition and other stories as depicted in the press” (95-163). Uwagę zwraca skromny rozmiar tej analitycznej części pracy, która - bez ilustracji - obejmuje niecałe sto stron.

Przejdę teraz do omówienia poszczególnych części rozprawy.

Tytuł.

Uważam, że tytuł pracy wymaga wyjaśnień. Tytuł angielski *The media image of Prince Albert based on selected British press titles and journalism (1840-1861)* nie jest jednoznaczny. Po polsku może oznaczać: „Wizerunek medialny księcia Alberta...”, lub „Wizerunek księcia Alberta w mediach...”. Nie jest oczywiste - szczególnie, gdy czytamy dalszy ciąg pracy (np. s. 4, 6, 8, 20, 21 itd., gdzie mowa o mediach) - które znaczenie było zamierzeniem Doktorantki. Jeżeli pierwsze – to dobrze byłoby przedstawić ogólną przynajmniej definicję wizerunku medialnego (szczególnie, co oznaczał w połowie XIX w.), a jeżeli drugi – to, o jakie media (oprócz prasy) chodzi. Dalsza część tytułu wcale nie rozwiewa wątpliwości, co do znaczenia – co oznacza tu „journalism”? Jeżeli, jak podejrzewam, chodzi o publicystykę, to jaką? Prasową? Pozaprasową? Wyjaśnień takich nie spotkałem w dalszej części rozprawy, a do pracy nie dołączono (obowiązkowego; por. art. 187 ust. 4 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, z dnia 20 lipca 2018r.) streszczenia w języku polskim, które mogłoby odpowiedzieć na przynajmniej część z tych pytań.

Wstęp.

Wstęp obejmuje strony 1-8. Cel pracy jest określony na s. 3-4:

Niniejsza praca oferuje analizę artykułów prasowych i innych opublikowanych materiałów, które mogą pomóc historykom zrozumieć, w jaki sposób wizerunek medialny/w mediach księcia Alberta był tworzony i zmieniany na przestrzeni lat. Należy przeanalizować jego zaangażowanie w różne obowiązki, jako męża królowej i samego księcia, aby zidentyfikować i zrekonstruować różne aspekty jego publicznego wizerunku, a także powody różnych podejść do niego. Ważne jest nie tylko odtworzenie tego, jak postrzegano księcia Alberta, ale także ustalenie, jakie aspekty wpłynęły na takie

postrzeganie: czy nastąpiły jakieś zmiany w sposobie postrzegania księcia, a jeśli tak, to jakiego rodzaju były to zmiany. Czy media miały jakikolwiek wpływ na jego postrzeganie? Czy były jakieś celowe działania w sposobie, w jaki prasa postanowiła go przedstawić? Być może artykuły były czysto przypadkowe i w żaden sposób nie miały na celu wywołania [*evoke*] określonych wizerunków, lub opinii na temat księcia? [podkreślenia moje]

I tu od razu nasuwa się poważna wątpliwość: czy Doktorantka będzie pisała o wizerunku medialnym/w mediach, czy publicznym księcia? Jak sama zauważa w dalszej części pracy (s. 77), wizerunki te mogą różnić się znacznie od siebie. Wątpliwości co do celu pracy i sposobie jego realizacji pogłębiają się tylko, gdy Doktorantka dodaje:

Aby odpowiedzieć na postawione wcześniej pytania, nie można po prostu ograniczyć badań do wybranych tytułów z brytyjskiej prasy. Niniejsza praca wspiera takie badania, opierając się nie tylko na źródłach pierwotnych, ale także dodatkowych (np. biografiach, artykułach, obradach parlamentarnych), które pozwalają nam zrozumieć, jak postrzegali go współcześni. Należy przyjąć całościowe podejście, które obejmuje inne dostępne źródła pierwotne i wtórne związane zarówno z królową Wiktorią, jak i księciem Albertem. Istnieje wiele publikacji, które dają nam głębszy wgląd i zrozumienie procesu, który stworzył ostateczny wizerunek medialny księcia Alberta, który obecnie dominuje i zapewnia mu pośmiertną popularność. Od prac Theodora Martina... aż po późniejsze publikacje..., które koncentrują się na bardziej biograficznych przedstawieniach Księcia, można przeprowadzić rzetelną analizę” (s. 4-5). [podkreślenia moje]

Cytuję te fragmenty *in extenso*, by wykazać poważne rozbieżności między tytułem pracy, a jej założeniami/celami wymienionymi we wstępie, zarówno jeżeli chodzi o zakres tematyczny, jak i ramy czasowe. Podsumowując: uważam, że opisane powyżej cele pracy nie odpowiadają tytułowi rozprawy, a nawet są z nim częściowo sprzeczne.

Następnie Autorka krótko przedstawia poszczególne części pracy i wyjaśnia, jak wyglądał proces wyboru do analizy kluczowych wydarzeń, które - jej zdaniem - odgrywały największą rolę w kształtowaniu wizerunku księcia Alberta (s. 6). Dziwić może, że Doktorantka brała pod uwagę - jak pisze - przede wszystkim źródła pierwotne i wtórne, a dopiero dodatkowo dostępne artykuły prasowe, aby ustalić „które wydarzenia z życia Alberta otrzymały najbardziej dogłębną relację w prasie” (s. 6). Ostatecznie zdecydowała, że poddane analizie będą takie wydarzenia, jak: przybycie księcia do Anglii, jego ślub, religia i edukacja, uposażenie, członkostwo w Tajnej Radzie, Wielka Wystawa oraz wprowadzone przez niego reformy. Uważam, że taki wybór jest dobry, tym bardziej, że w rzeczywistości w pracy omawiane są także – we wstępie nie wymienione - tak ważne tematy jak udział Alberta w

życiu publicznym (4.1.) i w polityce zagranicznej (4.5.-6.), czy jego tytuł Księcia Małżonka (4.7.). Dodałbym tu jednak opis prasowego wizerunku księcia jako człowieka, w tym jego przymioty, charakter, czy zainteresowania.

Brak we wstępie informacji na temat metody historycznej używanej przez Doktorantkę w dysertacji. Brak tu też opisu stanu badań związanych z postacią i działalnością księcia Alberta (poza wymienionymi kilkoma tytułami, s. 5) oraz oceny wartości naukowej poszczególnych publikacji, przynajmniej tych, najczęściej używanych w pracy. Powinny się tu znaleźć szczególnie uwagi dotyczące wspomnianej już pracy Martina. Ta hagiograficzna wręcz biografia jest kopalnią dokumentów i listów cytowanych często *in extenso*, ale powinna być wykorzystywana z dużą ostrożnością, jako źródło opinii o księciu. Niestety, Doktorantka bezkrytycznie cytuje opinie z dzieła Martina kilkadziesiąt razy, co sprawia, że postać Alberta wyłaniająca się z pracy (nie z artykułów prasowych), bardziej przypomina postać nieskazitelnego świętego, niż człowieka z krwi i kości. Doktoranta tak podsumowuje ten obraz:

Wydaje się, że wraz z jego śmiercią i żałobą królowej Wiktorii oraz falą smutku, która ogarnęła nie tylko najbliższą rodzinę, ale także cały naród, pamięć o nim ukształtowała się w konkretny obraz, który nie był w żaden sposób splamiony, ani nie mógł zostać dotknięty żadnymi niedoskonałościami, krytyką, czy niechęcią okazywanymi wcześniej...” (s. 5-6).

Oprócz Martina, Doktorantka z upodobaniem cytuje też biografię królowej Wiktorii z 1921 roku autorstwa Lyttona Strachey. Jest to świetnie napisana biografia, wręcz dzieło literackie, jedna z pierwszych biorących pod uwagę życie psychologiczne bohaterów, ale Strachey nie miał możliwości dostępu do (większości) dokumentów i materiałów archiwalnych i cytowanie również jego opinii w pracy doktorskiej powinno się odbywać z największą rozwagą.

Uwagi do Wstępu:

= S. 1. Wśród wymienionych studiów nt. królowej Wiktorii - ważnych również w tej pracy, bo zawierają wiele uwag na temat księcia Alberta - brak podstawowych, opartych o wyniki kwerend archiwalnych, np. Longford, Woodham-Smith, Charlott, Baird, Wilson (por. uwagi do Bibliografii).

= S. 2. znajduje się tu kilka stwierdzeń – bez podania odwołania – które, pamiętając o ograniczonych możliwościach wpływania monarchy (nie mówiąc już o małżonku królowej)

na sprawy polityczne, należałoby przytaczać z ostrożnością, np. „[Ten] niemiecki książę odegrał istotną rolę w tworzeniu nowoczesnego, brytyjskiego narodu... jego umiejętności i błyskotliwość pozwoliły Wielkiej Brytanii stać się nowoczesnym narodem”.

= S. 3. Doktorantka pisze, że: „Wizerunek stworzony przez Tennysona pomógł stworzyć dobrze znany i podziwiany obraz [*idea*] księcia Alberta, tego rycerskiego nowoczesnego człowieka, z moralnymi ideami, nienagannym gustem i niekwestionowanym oddaniem dla swojego przybranego narodu”, ale nie wyjaśnia, że bohaterem „*Idylls of the King*” nie był Albert, tylko legendarny król Artur. Kiedy Albert zmarł, obowiązkiem Tennysona jako nadwornego poety, było uhonorowanie zmarłego. Poprosiła o to córka księcia, księżniczka Alice. Tennyson odmówił (wymawiając się problemami ze zdrowiem), ale ostatecznie zdecydował się dedykować pamięci księcia nowe wydanie „*Idylls*” i w poetyckiej dedykacji uznaje Alberta za jednego z idealnych rycerzy Artura, a nawet zrównuje go z legendarnym królem. Kilkanaście kopii nowego wydania zostało wysłanych, wraz z cytowanym w pracy listem, nie do królowej – jak pisze Doktorantka – ale do księżniczki. To zresztą wynika z listu, na który powołuje się Autorka.

= S. 3 przypis 19. to opinia Disraelego, którą Doktorantka cytuje ponownie na s. 168 (dając, tak jak i tutaj, niepełny opis bibliograficzny).

= S. 4. „Wydaje się, że idea dworu zarządzającego takimi informacjami nie istniała w tamtym czasie”. To nie jest zgodne z prawdą. Już od 1803 r. dwór królewski codziennie publikował relację z wydarzeń, w których brali udział członkowie rodziny królewskiej. Te *Court Circulars* były odpowiedzią na ukazujące się w prasie niezgodne z prawdą opisy aktywności dworu. Doktorantka pisze o tym na s. 29 (nie podając odwołań).

S. 6-7. „The titles consulted in the second chapter of this work are all available on [sic] the British Newspapers Archives”. To twierdzenie Doktorantki nie jest prawdziwe: *Times* i *Spectator*, najważniejsze - jak sama pisze - brytyjskie tytuły, nie są dostępne na stronach British Newspaper Archives. [Uwaga: w tej recenzji - dla uproszczenia - pomijam w tytułach gazet/czasopism przedimek określony, *the*]

Rozdział 1.

Rozdział 1. (s. 9-21) zatytułowany jest „Krótka historia prasy brytyjskiej”. Jest to wprowadzenie do historii prasy brytyjskiej i chociaż luźno jedynie powiązany się z głównym tematem rozprawy, jest przygotowaniem do rozdziału drugiego, który omawia tytuły prasowe stanowiące podstawę do analizy wizerunku księcia Alberta.

Uwagi do rozdziału 1.:

= S. 9 i nast. Doktorantka w wielu miejscach przedstawia postaci, lub daje objaśnienia wydarzeń, które dotyczą najbardziej podstawowej wiedzy związanej z historią Wysp Brytyjskich, a poza tym, nie są wcale związane z głównym tematem rozprawy (np. *battle of Flodden*, s. 9, *Star Chamber*, s. 9, *Glorious Revolution*, s. 12, *the Acts of Union*, s. 15, Oliver Cromwell, s. 11-12, Queen Anne, s. 17 itd.). Brak za to objaśnień i definicji ważnych terminów, które są czasem używane niepoprawnie, np. *broadsheet* (s. 6, 10), *penny dreadful*, *penny press* (s. 19), *Grub Street* (s. 17), *Chartist press* (s. 19) itd.

= S. 9. „decree from 1568”. Nie znam takiego dokumentu i nie istnieje on w wykazie dekretów *Star Chamber*. Są jednak dwa inne dekryty wydane przez tą izbę: z lat 1566 i 1586, które dotyczą pozwolenia na druk, przede wszystkim książek.

= S. 9-12, przypisy 34, 36, 40, 44, 50, 53. Autorka powołuje się tutaj na „M. Goff, *Early English Newspapers and the Law*, Burney Newspaper Collection 2007”. Nie ma możliwości zidentyfikowania tej publikacji (brak jej też w bibliografii). Burney Newspaper Collection to zbiór siedemnasto- i osiemnastowiecznych gazet Charlesa Burneya przechowywany w British Library. Problem niestarannych i niepoprawnych opisów bibliograficznych w przypisach powtarza się w całej pracy i stanowi bardzo poważny mankament tej rozprawy. Zob. uwagi poniżej.

= S. 10. „corantos” były wyborem wiadomości z prasy wydawanej w innych krajach.

= S. 10. „These mercuries... contained... reports and other reprints from foreign papers providing information on foreign affairs and foreign life”. Trudno się zgodzić z taką opinią, np. *Mercurius Aulicus* prezentował punkt widzenia angielskiego króla i dworu, a *Mercurius Britannicus* – angielskiego parlamentu.

= S. 13, 14, 15. Ilustracje – Nie potrafię powiedzieć, w jakim celu Doktorantka zamieściła tu trzy duże ilustracje, które praktycznie nic nie wnoszą do wykładu i nie są wcale związane z głównym celem pracy. Zob. uwagi dot. ilustracji poniżej.

= S. 16, przypis 64. Doktorantka nie podaje dokładnie, z jakiej wersji słownika korzystała, ale ja nie znalazłem takiej definicji „czwartej władzy” w *OED*. Wersja z 2024 r. definiuje „fourth estate” jako: „Any class or group of people regarded as a political force or influence in addition to the usual three estates”. I oznaczać może np. prawników, czy Kompanię Wschodnioindyjską itd. Specyficzne znaczenie, od 1821 r., to: „The media or press, journalists, etc., regarded as a major political force or influence in the government of a

nation”. [Oxford English Dictionary, „fourth estate (n.), sense 2, September 2024, <https://doi.org/10.1093/OED/7553880306>. Dostęp: 7.12.2025.]

Redaktorzy wcześniejszej wersji *OED* nie uznają, że to Burke, jako pierwszy, użył wyrażenia „fourth estate” mając na myśli prasę. [*OED*, „fourth estate (n.), sense 7b.”, 1989, <https://www.oed.com/oedv2/00078220>. Dostęp: 7.12.2025]. Według najnowszych ustaleń badaczy, jeżeli nie Burke, to albo Henry Brougham (w 1821 r.), albo Thomas Macaulay (w 1828 r.) użyli terminu po raz pierwszy, mając na myśli prasę; w 1821 r. William Hazlitt nazwał „czwartą władzą” dziennikarza Williama Cobbetta. Por. cytaty *Ibid*.

Wbrew temu, co twierdzi Doktorantka, Nieć nie przesądza, że autorem określenia „fourth estate” był Burke, wręcz uznaje, że najprawdopodobniej nigdy tej wypowiedzi Burke’a nie znajdziemy; Nieć rozważa jedynie miejsce idei czwartej władzy w myśli politycznej Carlyle’a. Doktorantka nie podaje poprawnego tytułu, ani opisu bibliograficznego artykułu; nie ma go też w bibliografii. [„Koncepcja ‘czwartego stanu’ Edmunda Burke’a podana przez Thomasa Carlyle’a. Refleksje o polityce i komunikowaniu”. *Politeja* 11, No 2 (28), April 2014, pp. 321-40.]

= S. 21. „... John Plunkett stated, both Queen Victoria and Prince Albert received quite an extensive press attention”. Plunkett nic takiego nie twierdzi; mówi natomiast, że prasa interesowała się nie tyle samą królową i jej małżonkiem, co ich różnorodnymi działaniami. [„The thread that binds together the diverse activities of Victoria and Albert is the extensive press attention that they received”.]

Rozdział 2.

Rozdział 2. poświęcony jest omówieniu „wiodących gazet brytyjskich i ich roli w tworzeniu wizerunku”. Rozdział ten w dużej mierze opiera się na wydanych w 1847 r. zestawieniach autorstwa Ch. Mitchella, który charakteryzuje poszczególne tytuły istniejące na rynku z podziałem na hrabstwa. Jest to - jak na tamte czasy - pozycja cenna i szczegółowa, ale nie powinna, myślę, być podstawą akademickiej analizy dotyczącej wpływu na kształtowanie opinii publicznej. Nawet w przypadku wielu współczesnych opracowań *Times*, czy *Spectator*, Doktorantka, przedstawiając te wydawnictwa, cytuje *in extenso* długie fragmenty z Mitchella (s. 27-28, 30). Wybór tytułów prasowych, które Doktorantka uznała za najważniejsze dla celów pracy, oparty jest na statystyce ilości wzmianek o księciu Albercie. Doktorantka słusznie zauważa, że tytuły prowincjonalne bardzo często przedrukowywały artykuły z prasy londyńskiej, co może zniekształcać statystyki zainteresowania księciem.

Ostatecznie, charakteryzowane są *Times*, *Spectator*, *London Evening Standard*, *Sun*, *Morning Post*, *Morning Herald*, *Globe*, *John Bull*, *Illustrated London News*, *Bell's Life in London and Sporting Chronicle*, a wśród prasy satyrycznej, *Satirist; or the Censor of the Times*, *Penny Satirist* i *Punch* (616 wzmianek o księciu Albercie). Najwięcej miejsca poświęcono dwóm wiodącym tytułom, *Times* i *Spectator*, oraz prasie satyrycznej. Myślę, że to dobry wybór, ale jedynie jeden paragraf poświęcono tak wyjątkowej pozycji jak *Illustrated London News* (4300 wzmianek o księciu Albercie), która dzięki licznym ilustracjom mogła mieć większy wpływ na kształtowanie wizerunku rodziny królewskiej. Charakterystyka tytułów jest na ogół dobra, (choć w kilku przypadkach zdawkowa, np. trzy zdania na temat *John Bull*), ale brak w tych opisach uporządkowania. Czytamy o genezie tytułu, związkach z grupami politycznymi, głównych założeniach redaktorów i sposobie na przekazywania czytelnikom informacji – wszystko to ważne informacje - a tu nagle pojawiają się wtrącenia nt. księcia Alberta, cytaty z dotyczących go artykułów, a nawet sposobu, w jaki prezentowana jest jego postać (p. 29, 31-32, 35, 42). Uważam, że takie informacje powinny pojawić się raczej w podsumowaniu pracy; rażą też liczne powtórzenia praktycznie tych samych opinii.

Uwagi do rozdziału 2.

= S. 23. Statystyki podane przez Doktorantkę nie dają prawdziwego obrazu zainteresowania księciem, bo nie obejmują ani *Times*, ani *Spectator*.

= S. 24-25. Doktorantka zamieszcza tutaj ciekawy fragment oparty na monografii Plunketta, który jest podsumowaniem zmieniającego się podejścia prasy do Alberta. Moim zdaniem powinien się znaleźć na końcu pracy, w konkluzjach, a nie w rozdziale na temat głównych tytułów prasowych.

- Doktorantka często cytuje monografię Plunketta, ale jego *media monarch* omawia wizerunek królowej Wiktorii na podstawie różnych mediów (fotografia, malarstwo), a nie tylko w prasie.

= S. 26. Doktorantka nie omówiła dokładniej, co przedstawia ta znana rycina z *Punch*, a jedynie zacytowała opinię Plunketta o jej znaczeniu. Nie odniosła się też do treści artykułu, którego podsumowaniem jest rycina, przywołując jedynie kilka wersów końcowej piosenki. A zarówno artykuł, jak i rycina, są świetnym podsumowaniem wizerunku Alberta w 1847 r., siedem lat po ślubie.

- = S. 28. Niejasne jest powiązanie Broughama z tematem pracy i jego wpływem na wizerunek Alberta w *Times*. Po informacji o Broughamie Doktorantka odsyła do *Encyclopedia Britannica* (niepełny/niepoprawny opis bibliograficzny).
- = S. 29. „... the Court Circulars acted as today’s gossip pages”. Wręcz przeciwnie – miały przeciwdziałać plotkom i domysłom dotyczącym rodziny królewskiej. Doktorantka przeczy tu sama sobie, por. przypis 112.
- = S. 29. Nie jest jasne, czego dotyczy paragraf „However.... *Times*”.
- = S. 32. Doktorantka przekonuje o obiektywizmie *Spectator*, by zaraz potem cytować, że na jego łamach Albert jest określany jako *gilded puppet*; por. s. 69.
- = S. 39 przypis 134. Nie można się zgodzić z Doktorantką, że „John Bull ... to ekwiwalent polskiego Jana Kowalskiego”. Jan Kowalski – to metonim przeciętnego obywatela Polski, to angielski John Smith, francuski Jean Dupont, albo czeski Jan Novak. Geneza postaci Johna Bulla, jego znaczenie, symbolika i wpływ w Wielkiej Brytanii był inny i dużo ważniejszy. W kulturze polskiej nie ma takiej postaci, ale jeżeli już przyrównywać go do jakiego bohatera literackiego, to byłby to raczej Onufry Zagłoba.
- = S. 43. „... charivari itself originates...” Doktorantka odwołuje się do słownika współczesnego języka angielskiego, zamiast do pełnej wersji *Oxford English Dictionary*, która pokazuje, co poszczególne słowa znaczyły w danym okresie. W XIX w., słowo „charivari” było używane we Francji na określenie kpin i szyderstw z niestosownych, lub niepopularnych małżeństw i ogólnie niepopularnych osób. [*Oxford English Dictionary*, „charivari (n.)”, July 2023, <https://doi.org/10.1093/OED/5565829119>. Dostęp 10.12.2025.]
- = S. 43. Pochodzenie tytułu *Punch*. Wyjaśnienie w tekście jest niepełne: cytat - tutaj urwany [„... nothing without Lemon”] - jest grą słów związaną z nazwiskiem pierwszego redaktora (Mark Lemon). Jak wynika choćby z winiety publikacji (i podpisów wielu artykułów), nazwa i charakter pisma są raczej związane z Mr Punch, powszechnie znaną, złośliwą i krytykującą autorytety kukielką z przedstawienia Punch and Judy.

Rozdział 3. i Rozdział 4.

Rozdział 3. „Prince Albert’s first steps into royal life” i - nieco dziwnie zatytułowany - Rozdział 4. „The Great Exhibition and other stories as depicted in the press”, stanowią główną część tej rozprawy. Z założenia powinny zawierać analizę informacji dotyczących księcia Alberta na podstawie wybranych w poprzednim rozdziale tytułów prasowych. Z tej analizy powinien się wyłonić wizerunek księcia Alberta stworzony przez „czwartą w ładzę”.

Uważam jednak, że takie zamierzenie nie zostało tu zrealizowane w stopniu choćby dostatecznym. Oprócz wielokrotnie powtarzanych informacji, że wizerunek zmieniał się na przestrzeni czasu, nie dowiadujemy się, jaki był ten stworzony przez prasę wizerunek księcia. Doktorantka w kilku miejscach zapewnia, że w prasie ukazywały się artykuły opisujące „wiele atrybutów młodego księcia, jego naturę i cnoty, jego błyskotliwe osiągnięcia i inne cechy” (s. 60), wyrażające „wielki podziw dla wielu przymiotów, które książę Albert posiadał pod względem charakteru, wykształcenia i ogólnego zachowania” (s. 64, por. s. 141, 155, 157), ale nigdzie nie znajdziemy jakie te przymioty, atrybuty i cechy były i jak je czytelnikom przedstawiano. Na przykład, podrozdział 4.1. (s. 95-102) zatytułowany „Prince Albert & [sic] his involvement in public life”, powinien obejmować szereg tematów, które miały ogromny wpływ na wizerunek księcia Alberta. Doktorantka pisze, że „gazety regularnie informowały o życiu rodziny królewskiej. Relacje te nie ograniczały się tylko do *Court Circulars*, ale często obejmowały długie sprawozdania z zaangażowania księcia Alberta w liczne instytucje, inicjatywy, w które był zaangażowany, spotkania, którym przewodniczył i przemówienia, które wygłaszał” (s. 100-101), ale wszystko, co znajdujemy w rozprawie to jedynie pół strony, gdzie Autorka nawiązuje do materiału z prasy (s. 101-102). Doktorantka wielokrotnie zapewnia o aktywności księcia „in the arts, science, education” (s. 2, 24, 33, 37, 95, 166), ale nigdzie nie pokazuje tej działalności na podstawie prasy. Zamiast tego otrzymujemy informację, że

Hobhouse wspomina, że książę był zaangażowany w sprawy dotyczące odprowadzania ścieków, zdrowia publicznego, edukacji, emerytur dla służby domowej i ruchu na rzecz wstrzemięźliwości. Wykorzystywał takie okazje [?], aby przedstawić ideę lub projekt, który uważał za bardzo ważny. Hobhouse wspomniała o jednym z takich wydarzeń przy okazji Narodowej Konferencji Edukacyjnej w 1857 r., kiedy książę zwrócił się do obecnych w sprawie dużej liczby niewykształconych dzieci. Zaproponował reformy uniwersytetów i sposobu ich zarządzania, a także oferowanych przez nie programów nauczania. Poparł utworzenie nowego irlandzkiego uniwersytetu i przyznawanie stypendiów w języku irlandzkim [sic] (s. 101).

Cytuję ten fragment *in extenso*, ponieważ takie samo podejście do omawianych tematów powtarza się w całej rozprawie, poza nielicznymi wyjątkami, o których wspominam później. Doktorantka poświęca dużo więcej uwagi opisowi poszczególnych wydarzeń z życia księcia, opierając się głównie na jego biografiach (oraz niekiedy na *Memoirs* Stockmara) i cytując/streszczając z nich dłuższe fragmenty, niż przedstawianiu i analizowaniu informacji z prasy. Inne przykłady: omawiając przyjazd księcia do Anglii w styczniu 1840 r, pomimo licznych raportów w prasie, woli cytować Martina (s. 76); w podrozdziale n.t. Wielkiej

Wystawy, na str. 102-106 jest tylko jedno odwołanie do materiału prasowego; w podrozdziale 4.8, na pierwszych dziewięciu stronach, nie ma ani jednego odwołania do prasy. Autorka wielokrotnie przedstawia szczegółowo nie omawiane w prasie – a przynajmniej nie ma takich informacji w rozprawie - polityczne dyskusje związane z księciem, które nic nie wnoszą do naszej wiedzy na temat kształtowania wizerunku księcia w prasie i jako takie są tu zbędne. Zresztą lista biografii, na których Doktorantka opiera swój wykład, jest niezwykle ograniczona: przede wszystkim to wspomniane już wcześniej Martin i Strachey, James oraz bogato ilustrowana, ale bardzo skrótowa i popularnonaukowa Hobhouse, a z rzadka jedynie kilka innych pozycji.

W rozdziałach 3. i 4. prawie 2/3 przypisów dotyczy opracowań. Nawet jeżeli Doktorantka przywołuje już jakiś artykuł prasowy, to często wymienia jedynie jego tytuł, a nie zajmuje się jego treścią, czy wnioskami, w jaki sposób uzupełnia/tworzy wizerunek księcia. Z drugiej strony, niedokładne czytanie źródeł prowadzi do nieuprawnionych wniosków (zob., np., uwagi do s. 3, 55, 56, 157). Należy też zauważyć rozbieżność między cezurą czasową określoną w tytule (1840-1861), a przykładami prasowymi w tekście, z których przynajmniej kilka dotyczy wizerunku księcia Alberta w roku 1839.

Bibliografia zawiera znaczną liczbę tytułów prasowych, które mają w założeniu być podstawą analizy, problem w tym, że przeważająca ich część nigdy w pracy nie została wykorzystana. Najczęściej – kilkanaście razy - Doktorantka przywołuje artykuły z *Times*, kilka razy z *Punch*, *Morning Herald*, *Morning Post* i *Spectator* (któremu to tytułowi poświęca prawie 6 stron omówienia we wstępie!). *London Evening Standard*, „który plasuje się tuż za *Times* i *Spectator* pod względem artykułów omawiających Alberta”, został wspomniany tylko dwa razy, podobnie jak *Globe* i *Morning Chronicle*. Pozostałe tytuły wspomniano raz, lub wcale. Może więc lepiej by było skoncentrować się na dokładniejszym przebadaniu kilku tylko tytułów prasowych reprezentujących różne środowiska, ale zrobić to dokładniej. Wielki niedosyt pozostawia zdawkowe jedynie wykorzystanie bogatego materiału dotyczącego księcia z *Punch*, czy całkowite praktyczne pominięcie materiału z *Illustrated London News* (zaledwie jedno odwołanie).

W rozprawie znajdujemy kompletne teksty kilku długich szkockich ballad. Są to utwory ciekawe i ich analiza mogłaby dopełnić wizerunek księcia Alberta, ale Doktorantka zbywa je jedynie krótkimi uwagami (zob. uwagi do s. 57, 97-9, 110-112). Podobnie ma się sprawa z niektórymi przynajmniej z 23 ilustracjami, które są praktycznie pozbawione komentarza (zob. uwagi poniżej). Przywoływanie długich tekstów (czy ilustracji) bez ich rzetelnej analizy pozbawione jest naukowego sensu.

Problemem w pracy są ciągłe powtórzenia. I chodzi tu nie tyle o wracanie do tego samego wątku (np. s. 89 i 91), co o powtarzanie tej samej opinii, czy cytowanie tych samych fragmentów z dokumentów (zob. uwagi do s. 54). Takie powtórzenia świadczą o tym, że Autorka nie panuje nad swoim materiałem i tekstem.

Doktorantka przekonana jest o wielkiej romantycznej miłości i szczęśliwym małżeństwie Wiktorii i Alberta (np. s. 79, 88). Wynika to - myślę - po części przynajmniej z faktu, że w tak dużym stopniu opiera się na informacjach z biografii Martina. Współczesna historiografia pokazuje Alberta i jego stosunki z żoną w nowym, innym świetle. Możliwe to jest przede wszystkim dzięki łatwiejszemu dostępowi do materiałów archiwalnych w Windsorze, a wśród nich do cudem zachowanych listów między małżonkami, które wbrew rozkazom potajemnie sfotografował nieposłuszny archiwista, zanim zostały spalone przez córkę królowej, księżniczkę Beatrice.

Małżeństwo Alberta było zaplanowanym aktem politycznym – o czym pisze Doktorantka – mimo to (czego dowodzą m. in. jej dzienniki) królowa miała wielkie szczęście zakochać się bez pamięci, tak, jak jej ulubione heroiny w operach i popularnych sztukach teatralnych. Był to tragiczny brak równowagi, ponieważ Wiktoria zawsze patrzyła na swojego męża jak na wzór cnót, nawet gdy był jej najsurowszym krytykiem. Jego listy są często napominające i cenzurujące, zimne i niezwykle wręcz manipulacyjne. Nie znaczy to, że Albert nie żywił do żony żadnych ciepłych uczuć. Obowiązek kazał mu być jej oddanym, a jego uczucia wyrażały się raczej poprzez spełnianie obowiązków i partnerstwo, a nie romantyczne zachowania. Z czasem jednak jego wyobcowanie od żony, od której coraz bardziej pragnął dystansu, było coraz głębsze. Ostatecznie, cała wylewnie okazywana miłość Wiktorii, początkowo tak schlebiająca, stała się dla niego ogromnym obciążeniem emocjonalnym. Najlepszym podsumowaniem wyników najnowszych badań nad Albertem jest biografia A. N. Wilsona, wspomiana w rozprawie, ale rzadko używana.

Pomimo powyższych krytycznych uwag, należy zauważyć, że są też w tej rozprawie [nieliczne] fragmenty, które pokazują, jak powinna wyglądać praca z materiałami prasowymi i jak należało realizować cele tej dysertacji. Przykładem dobrze napisanych fragmentów jest, np. krótka analiza artykułu z *Crim. Con. Gazette* (s. 59-60), podsumowanie zmiany na łamach *Times* podejścia do księcia, po jego małżeństwie z królową (s. 80), analiza rycin „Prince Albert the British Farmer” i „Prince Albert’s Bees” z *Punch* (s. 119-20), omówienie reakcji *Morning Herald* i *Spectator* na oskarżenia księcia w 1854 r. (s. 134, 137), czy analiza artykułu z *Evening News* po śmierci księcia (s. 160-161). Niestety, takie fragmenty stanowią jedynie ułamek całości i nie mogą stanowić o ostatecznej ocenie rozprawy.

Nie jest obowiązkiem recenzenta wymienianie wszystkich szczegółowych uwag do tekstu, ale postanowiłem dokładniej przyjrzeć się przynajmniej kilku stronom, aby na tym przykładzie pokazać, jakie – moim zdaniem – są główne mankamenty tej rozprawy.

= S. 54-56, Pomyłona chronologia. Doktorantka myli kolejność wydarzeń i pomija niektóre ważne (np. pierwszą wizytę Alberta w Anglii w 1836 r, myli wyjazd z przyjazdem w 1839 r.)

= S. 52. „beloved Queen”, „the young Queen, who was deeply beloved and cherished by the whole nation” (s. 84), itd., eufemizmy takie występują wielokrotnie w pracy, bez żadnego dowodu, że są zgodne z faktyczną opinią o królowej. Szczególnie zaś w opisywanym tu okresie, po dwóch poważnych politycznych skandalach (sprawie Flory Hastings i tzw. „skandalu królewskiej sypialni”) opinia publiczna gwałtownie zwróciła się przeciwko królowej.

= S. 53. „in the words of Elizabeth Longford”, „Hermione Hobhouse remarks that Albert”, „Lytton Strachey made it clear to his readers that” (s. 54), tu i gdzie indziej w tekście, Doktorantka zamiast odwołać się do dokumentu (list, wpis w dzienniku itd.), przytacza jego podsumowanie, tak, jakby to była opinia biografów.

= S. 53. „... rumours that the young Queen ought to marry her cousin, Prince Albert ... were stoked by the fact that Albert himself congratulated Victoria on becoming the Queen...”.

Takie gratulacje były (są) powszechnie przyjętym zwyczajem i nie można z tego faktu wyciągać tak daleko posuniętych wniosków.

= S. 53. „Queen of the most powerful nation in the world”. Dyskusyjne stwierdzenie, nie poparte żadnym odwołaniem do opracowania.

= S. 54 i inne. Ciągłe powtórzenia są powracającym problemem tej pracy. Ponieważ już wspominałem o nich wcześniej, oto przykłady: „He was afraid that postponing it and perhaps being rejected later would affect his potential marital prospects”, s. 55: „Albert expressed a certain apprehension at the idea that the Queen might choose to annul the nuptials after a period of waiting. Such a turn of events would expose the young Prince to public ridicule and mockery, which in turn would affect any marriage options in the future”.

Na tej samej stronie: „The future consort shared a great deal of the joy expressed by his own people of Coburg, but at the same time he could see that this joy was entwined with sadness over losing their beloved Prince”. S. 56: „Albert’s departure was met with great sadness expressed... by crowds demonstrating their affection towards the Prince”.

I dalej: s. 74-75, przypis 245 i s. 88 przypis 282, Doktorantka dwukrotnie cytuje te same słowa królowej, za każdym razem odwołując się do innego opracowania. I znowu to samo (tym razem cytowane są słowa Alberta): s. 82 przypis 262 i s. 88 przypis 283.

I jeszcze jeden przykład: na s. 35 i 134 przytaczany jest ten sam, kilkulinijkowy cytat.

= S. 54. Cytat: „if I am not... morose”. Nie wiadomo, czyje to słowa.

= S. 55. „the newspapers started publishing numerous articles, letters and notes focusing on Prince Albert, his character, religious background, education, and even his looks”. Brak przykładów.

= S. 55. „Theodore Martin perfectly depicts this quite emotional moment”. To opis nie Martina, ale naocznego świadka, Generała Greya. Opis ten dotyczy wyjazdu Alberta z Coburga w styczniu 1840 r., a nie, jak wynika z tekstu, w listopadzie 1839 r.

= S. 56. „Upon his arrival in England, a surprisingly laconic expression of the arrival of the future husband of the Queen”. Doktorantka myli przybycie Alberta do Anglii, z jego wyjazdem w listopadzie 1839 r. do Koburga, aby się przygotować do ślubu! Dlatego cały akapit nie ma sensu.

= S. 56. „The *Morning Post* only presented the readers with a short report about the coming marriage upon the announcement by the government.” Wiktoria oświadczyła się Albertowi 15 X 1839 r. i poinformowała o tym Tajną Radę dopiero 23 listopada, więc ta informacja jest niepoprawna. Jest to kolejny przykład na to, że Doktorantka niezbyt dokładnie czyta omawiane teksty: krótka notatka w *Morning Post* jest oparta na nieoficjalnym przecieku z Belgii.

= S. 57. „The same article was reprinted in the *Times*, yet here the editors simply limited themselves to including the column without any additional side commentary”. Stwierdzenie nie do końca zgodne z prawdą. *Times* zatytułował notatkę “Rumoured Marriage of Her Majesty” [plotki/pogłoski o małżeństwie] i załączył do niej opinię z *Globe*, który krytykuje *Morning Post* za drukowanie informacji całkowicie pozbawionych prawdy.

= S. 57. „Indeed, as Rhodes James commented, George of Cambridge or a Prince of Orange would have made a better choice than a German Prince.” To nie komentarz Jamesa, ale raport Stockmara, który u Jamesa jest podany jako cytat.

= S. 57. „..... numerous copies of ballads give an interesting insight into the perception of Queen Victoria’s future husband”. Ale Doktorantka nie podaje, o które ballady chodzi. Cytuje kilka wersów jednej takiej ballady (której pełny tekst jest zamieszczony w indeksie), a całym omówieniem tego długiego tekstu jest jedno krótkie zdanie, mimo, że – jak pisze – utwór

„dobrze podsumowuje sposób, w jaki młody książę był postrzegany przez wielu ludzi w Wielkiej Brytanii”.

= S. 60. „*Times* opublikował bardzo pouczający i przychylny artykuł w dniu 31 grudnia 1839 roku, który odnosił się do wielu atrybutów młodego księcia”. W rzeczywistości to nie jest artykuł, tylko fragmenty listu. Autor, podpisujący się Cupid, gościł w Koburgu i kilkakrotnie spotykał się z księciem. Analiza listu nie została przeprowadzona w wystarczającym stopniu, a pokazuje księcia w bardzo dobrym świetle i zawiera wiele ciekawych o nim informacji.

= S. 55, 60, 65, 67 itd. Autorka często pisze, że dany temat był omawiany w licznych artykułach w różnych gazetach, ale nie daje przykładów, zwykle wspominając jeden artykuł.

Inne uwagi do rozdziałów 3. i 4.:

= S. 67, przypis 222. Autorka myli tutaj premiera Johna Russela z żyjącym sto lat później filozofem i literatem Bertrande[m] Russelem (sic!, którego imię pisze niepoprawnie).

= S. 69. Doktorantka daje tu dobrą analizę artykułu ze *Spectator*, ale jej uwagi przeczą temu, co napisała wcześniej na temat obiektywizmu gazety (s. 30, 33).

= S. 77 i nast. Doktorantka zamieszcza tu zdjęcie suplementu z *Essex, Herts, and Kent Mercury* z 18 lutego, a więc dopiero tydzień po ceremonii.

= S. 79. „This, and the many other letters that Prince Albert wrote to Victoria over the course of their marriage, are a true statement of their strong love”. To romantyczny obraz z Martina i większości współczesnych filmów telewizyjnych. Zob. powyżej.

= S. 84. „This most... child”. Cytat ten nic nie wnosi to wykładu i jest zbędny.

= S. 90. „did not refer to him as Consort”. Albert otrzymał tytuł Prince Consort dopiero w 1857 r., więc ta uwaga jest nietrafiona.

= S. 97-99. Doktorantka zamieszcza tu tekst kolejnej ballady, ale - znowu - wcale jej nie analizuje; jedyny komentarz to: „Choć długa, ballada doskonale obrazuje, jak bardzo czyni księcia Alberta wpływały na codzienne życie zwykłych ludzi. Nie było rzeczy, która nie nosiłaby znaku [emblem] Alberta. Człowiek wielu cech, wielu przedsięwzięć - tak postrzegano Królewskiego Małżonka”. Link internetowy podany w przypisie 302 i 303 nie działa (podobnie, jak w wielu innych przypadkach).

= S. 99, przypis 304. Tu i w innych miejscach w pracy (np. przypis 110, 240), Autorka pozostawia opisy biograficzne bez żadnego odwołania, odsyła do *Encyclopedia Britannica* (bez poprawnych przypisów, np. przypis 107, 108, 111), lub podaje przypadkowe opracowania (nieraz nawet myląc osoby, np. przypis 222). Obawiam się, że nie zna tak

podstawowego dla wszystkich historyków zajmujących się Wielką Brytanią źródła, jakim jest monumentalny *Oxford Dictionary of National Biography*, od lat dostępny w Internecie.

= S. 101, przypisy 311 i 312. To jedynie przedruk *Court Circular*, który codziennie ukazywał się w wielu gazetach. Brak tu opinii z prasy dotyczących polowań księcia, a szczególnie krytycznej wobec niego burzy prasowej dotyczącej *battue* w Koburgu z 1845 r. (np. *Times*, 5 IX 1845, *Punch*, 1 II, 20 IX 1845, *Illustrated London News*, 6 IX 1845, *Morning Chronicle*, 8 IX 1845, *Freemans Journal*, 8 IX 1845 itd.).

= S. 101. „plenty of in-depth news regarding his presidency of various commissions”.

Doktorantka nie prezentuje ani jednej takiej „wnikliwej/szczegółowej informacji”, a jedynie cytuje dwa ogólne przykłady, że dane spotkanie odbyło się i jaki był jego cel. Nie ma w pracy informacji na temat pomysłów Alberta przedstawianych w licznych organizacjach i stowarzyszeniach, do których należał/którymi kierował, ich krytyki, lub akceptacji.

Wyjątkiem Wielka Wystawy.

= S. 110-112. Doktorantka zamieszcza tu tekst kolejnej ballady, ale - znowu - wcale jej nie analizuje.

= S. 116 i nast. Doktorantka zatytułowała podrozdział „Albert the Farmer: The Windsor and Isle of Wight model farms”, ale w rzeczywistości niewiele na ten temat pisze. Zauważa, że prasa zawiera „a plethora of information regarding... his involvement in agricultural life”, ale nie analizuje/wykorzystuje tych informacji, aby pokazać, na czym polegały jego metody uprawiania roli i zarządzania farmami, a jedynie – znowu – przytacza ogólne podsumowania z biografii.

= S. 118. Doktorantka nie omówiła szczegółowo zawartości notatki „Prince Albert’s Annual Sale of Lifestock”, a wynika z niej, jak dobrym zarządcą był książę Albert i w jaki sposób pomnażał swój dodatkowy dochód. *Times* pośrednio krytykuje też księcia, że wykorzystuje swoje stanowiska, by karmić swój inwentarz za półdarmo.

= S. 122. „*Punch*... defaulter”. Brak tu logicznego połączenia. *Penny Satirist* (brak przypisu) jedynie przedrukował artykuł (bez grafiki) z *Punch* z 6 grudnia 1845 r.

= S. 125 i nast. Doktorantka wydaje się mieszać/mylić dwa różne projekty Alberta: projekt hełmu z 1843 r. (który po zmianach w 1865 r. jest używany do dzisiaj przez Household Cavalry) oraz projekt czako (*Albert shako/hat/pot*), używany w latach 1843-1855.

= S. 134. „Let Prince.... administration”, Ten sam cytat był już przytaczany i omawiany na s. 35.

= S. 157. „The words of the poem could not have been chosen better, and could not have depicted the many virtues of the Prince in a more honourable manner”. Doktorantka nie analizuje tekstu i nie pokazuje, o jakie cnoty księcia chodzi.

= S. 157. „The funeral was held privately as the Queen was in a state of a shock, and her nerves would not allow any more distress”. Powody decyzji o prywatnym charakterze pogrzebu nie były związane z samopoczuciem królowej.

= S. 157. Doktorantka powtarza dwukrotnie to samo o stanie nerwów królowej

= S. 157. „The Queen herself did not attend the funeral, as her nerves were too weak”. To wcale nie był powód nieuczestniczenia królowej w pogrzebie. Wówczas kobiety zwyczajowo w pogrzebach osobiście nie uczestniczyły (reprezentowały je puste powozy), o czym zresztą Doktorantka wspomina w następnym paragrafie.

= S. 157-8. Wiele zbędnych informacji opisujących uroczystości pogrzebowe na podstawie opracowań, a nie prasy.

= S. 158. „When analysing Queen Victoria’s words...”. Nie wiadomo, co Doktorantka ma na myśli.

Podsumowując, pod względem jakości wyводу, umiejętności prowadzenia analiz i wnioskowania, moja ocena rozdziałów 1.-4. jest **jednoznacznie negatywna**. Dobór i sposób korzystania z literatury potwierdzają, że Autorka nie posiada wystarczającej ogólnej wiedzy teoretycznej w dyscyplinie historia.

Bibliografia

Bibliografia została podzielona na kilka części: Źródła pierwotne (*Primary sources*), Gazety (*Newspapers*), Źródła wtórne/opracowania (*Secondary sources*), Źródła internetowe (*Internet sources*) i Ilustracje (nazwane tu: *Images*). Wśród źródeł pierwotnych nie ma ani jednego niepublikowanego źródła archiwalnego, co nie jest zarzutem, bo w tej pracy, z założenia, podstawowymi źródłami pierwotnymi powinny być artykuły prasowe. Razi jednak brak tak fundamentalnej - obejmującej 111 tomów - pozycji (dostępnej od lat w Internecie), jak zachowana wersja pamiętników królowej Wiktorii, które – przy wszystkich ograniczeniach i niedoskonałościach – stanowią najważniejsze bodaj źródło informacji dla wszystkich monografii dotyczących królowej, jej rodziny i okresu wiktoriańskiego. W pamiętnikach tych znajdują się dokładne opisy wydarzeń, opinie i oceny, dotyczące praktycznie wszystkich elementów życia i działalności księcia Alberta, które Doktorantka

wybrała do analizy w tej rozprawie. Doktorantka wspomina o pamiętnikach królowej (s. 5), ale w przypisie podaje jedynie krótki z nich wybór, dotyczący pobytu rodziny królewskiej w Szkocji (z którego zresztą nigdy w pracy nie korzysta). Podobnie ma się sprawa z listami królowej z lat 1837-1861, które zostały wydane w 3 tomach (ponad 1500 stron) w 1908 r., a Doktorantka wspomina jedynie ich krótki wybór z tej edycji autorstwa Raymonda, który Doktorantka cytuje trzykrotnie (w n. 245 i 409 podając niepełny /niepoprawny opis bibliograficzny). Jeżeli chodzi o księcia Alberta, Doktorantka nie wspomina (i nie zamieszcza w bibliografii) o dostępnych w Internecie dokumentach dotyczących księcia przechowywanych w archiwach w Windsorze. Brak też listów księcia Alberta, wydanych w kilku tematycznych tomach, które pokazują jego punkt widzenia na niektóre przynajmniej z omawianych w dysertacji tematów. Wiele dokumentów i listów, tak Alberta jak i królowej, Doktorantka cytuje za wielotomową biografią Alberta autorstwa Theodora Martina, którą - nie wiedzieć czemu - umieszcza w *Secondary sources*. Doktorantka nie korzystała w pracy z oryginalnych pamiętników Greville'a, które byłyby pierwszorzędym źródłem pokazującym, jaki był *public image* księcia Alberta i zawierają powszechne krążące opinie na tematy poruszane w rozprawie (w pracy raz cytuje Greville'a za Martinem).

Dużo istotniejszym problemem jest to, że wśród opracowań zamieszczonych w bibliografii brak ważnych tytułów będących wynikiem badań nad postacią i działalnością księcia Alberta jak, np. S. Weintraub, *Albert: Uncrowned King*, J. Stewart, *Albert: A Life*, R. Fulford, *The Prince Consort*, M. Charlot, *The Young Queen*, C. Woodham-Smith, *Queen Victoria*, J. Baird, *Victoria. The Queen*, W. Ames, *Prince Albert and Victorian taste*, C. Brooks, *Representing Albert*, E. Darby, *The Cult of the Prince Consort*, J. Davis (ed.). *Prinz Albert – Ein Wettiner in Großbritannien/Prince Albert – A Wettin in Great Britain*, K. Urbach, *Prince Albert and Lord Palmerston: Battle Royal*. Tak istotne braki w pracy doktorskiej są poważnym mankamentem i pokazują, że Doktorantka nie ma dostatecznego rozeznania we współczesnej historiografii związanej z tematem rozprawy.

Z drugiej strony bibliografia zawiera tytuły, które nie są w żaden sposób związane z tematem (np. Somerset, *Queen Anne*, Riley, *The Union of 1707*, Barr, *Flodden 1513*), lub nie były w tekście nigdzie wspomniane (np. Plunkett, „A Media Monarchy?...”). Trzeba też zauważyć, że wśród wymienionych przez Doktorantkę opracowań dotyczących księcia i królowej, część to publikacje popularnonaukowe (np. Erickson, Bidwell, Muhlstein), oparte na wcześniejszych biografiach, które ważne, jako medium propagowania tematów historycznych, praktycznie nic nie wnoszą do historiografii i mogłyby bez szkody być pominięte. Mam też wątpliwości, czy Doktorantka przynajmniej przejrzała zamieszczone w

bibliografii tytuły, bo, np., zamieszcza tu moją... recenzję książki J. Baird, której nie ma w spisie *Secondary sources*. Doktorantka zamieściła w bibliografii artykuł Plunketta „Of Hype and Type”, choć to dokładnie trzeci rozdział (z tym samym tytułem) wymienionej w spisie jego monografii pt *Queen Victoria. First Media Monarch*; w pracy cytowany jest też artykuł Plunketta, „Civic Publicness” (brak w bibliografii), który jest drugim rozdziałem tej monografii. Czy Doktorantka nie zauważyła, że to takie same teksty? Brak w bibliografii niektórych publikacji, które są kilkakrotnie przywoływane w tekście rozprawy (np. Goff).

Osobnym problemem są niedokładne, pomieszane, lub wręcz niepoprawne opisy bibliograficzne. Doktorantka nie używa ujednoliconego stylu: różny jest sposób pisania tytułów (wielkie litery), czasem podawany jest tylko wydawca, czasem tylko miejsce wydania, lub oba; w przypadku tłumaczeń, brak informacji o tłumaczu; w tytułach wielotomowych brak liczby tomów; używane są różne style opisów bibliograficznych artykułów w czasopismach (np. Plunkett vs Pollard); w przypadku artykułów w czasopismach naukowych, lub rozdziału w monografii wieloautorskiej - brak dokładnego opisu i numerów stron; zdarza się, że pomyłone jest imię autora z nazwiskiem (Rhodes J. R. – zamiast James, Robert Rhodes), a do nazwiska autora dodany jest tytuł honorowy, związany z orderem, którym został odznaczony (MVO). Uważam, że tak niechlujnie wykonana bibliografia jest w pracy doktorskiej niedopuszczalna i świadczy o tym, że Doktorantka, albo nie opanowała podstawowych zasad dotyczących opisów bibliograficznych, albo po prostu je lekceważy.

Podobne problemy dotyczą przypisów: często opisy bibliograficzne są tu niepoprawne (np. wspomniana już powyżej w uwagach Goff), lub niepełne; używane są różne style (również w przypadku dat, np. przypisy 381 i 384); brak numerów stron, do których odwołuje się Doktorantka (np. przypisy 116-118, 105), szczególnie w przypadku artykułów prasowych (np. przypis 350); niepoprawne jest cytowanie stron internetowych – zwykle podawany jest jedynie URL, często niekompletny (np. przypisy 95, 96 itd.); niekompletne URL nie działają, a więc nie można sprawdzić, źródła informacji; brak dat dostępu; niepoprawne są opisy przy odwołaniach do np. słowników, czy np. *Encyclopedia Britannica* – opis to jedynie www.britannica.com (np. przypisy 106, 107, 108, 111 itd.); czasem w przypisie znajduje się jedynie objaśnienie np. terminu, bez odwołania do źródła definicji (np. przypis 112); zdarzają się przypisy błędnie ponumerowane (np. s. 121, 165). Jak już zauważyłem wcześniej w uwagach, nagminnym problemem jest niepodawanie w przypisach opisów cytowanych dokumentów (np. list od X do Y, data), a jedynie wskazanie, skąd zostały skopiowane. Podsumowując, wiele przypisów w tej rozprawie wykonanych jest bez należytej staranności i bez zastosowania ogólnie przyjętych w rozprawach doktorskich z dziedziny historii zasad,

dlatego nie spełniają swojego głównego zadania, którym jest umożliwienie czytelnikowi sprawdzenie informacji/opinii podanych w tekście u źródła. Moim zdaniem, jest to - kolejny już - poważny mankament tej rozprawy doktorskiej.

Aneksy i Ilustracje.

Do pracy załączono 5 aneksów. Są to teksty trzech ustaw parlamentarnych dotyczących naturalizacji księcia Alberta, jego uposażenia, oraz wyznaczenia go regentem w razie śmierci królowej. To ważne dokumenty, ale wszystkie są jedynie wspomniane w tekście, bez jakiegokolwiek omówienia, czy analizy. Zatem cel ich umieszczenia w aneksie jest dyskusyjny. Czwarty aneks jest zatytułowany „The Banquet...”, chociaż w rzeczywistości jest to przemówienie księcia Alberta na tym spotkaniu. Ostatni aneks, to kilkunastoricowy tekst ballady dotyczącej księcia Alberta, której fragmenty Doktorantka cytuje już wcześniej w tekście.

Do pracy dodano też 22 ilustracje. Materiał ilustracyjny w rozprawach naukowych z dziedziny historii pełni kilka istotnych ról. W tej rozprawie powinien, podobnie jak teksty prasowe, stanowić punkt wyjścia do analizy wizerunku księcia; może też pełnić funkcję dowodową, kontekstualizującą, przyczyniając się do głębszego zrozumienia omawianego tematu. Mam duże wątpliwości, czy wszystkie zawarte w tej rozprawie ilustracje spełniają takie funkcje. Z pewnością ilustracje z *Punch* (nr 4, 8, 11, 12, 13, 14 15 18, 19) są dobrze dobrane i mogą stanowić cenne źródło. Ale nie potrafię powiedzieć, jaki cel miało zamieszczenie w tekście ilustracji np. 9, 10, 16, 17 20, 21, które pokazują widoki z Isle of Wight (na s. 144 i 193 opisanej jako „Isle of White”). Są one bardzo dobrej jakości, ale czy wnoszą cokolwiek na temat wizerunku księcia Alberta w brytyjskiej prasie? Ich zamieszczenie w rozprawie byłoby dużo bardziej uzasadnione, gdyby Doktorantka zamiast (znowu) opierać się na Martinie i Hobhouse, przedstawiła w tekście opinie z prasy (jak choćby ze wspomnianego na s. 49 *The Isle of Wight Observer*) dotyczące Osborne House, Swiss House i ogrodów, gdzie dzieci uczyły się uprawiać warzywa i rośliny, a rodzina królewska spotykała się z okazji różnych uroczystości z mieszkańcami wyspy.

Język i styl rozprawy.

Praca napisana jest w języku angielskim, co należy uznać za plus. Język jest na ogół poprawny, choć zdarzają się potknięcia, niekiedy poważne (np. „this articles”, s. 19, „need” [zamiast needs], s. 4, „did not always addressing”, s. 29, „allow to peek”, s. 1, „brittanica”, przypis 106 i 111, [the] „German Prince”, s. 23, „even, and thus, it”, s. 43, „people were expressed”, s. 75, „it would not have [been] unjustified” s. 137 itd.). Zdarza się niepoprawne użycie słów, np. „[R. R. James] recalls that” (s. 71), *undoubtedly* (s. 55, 57). Potknięcia te z pewnością można by usunąć, gdyby praca została dokładnie przeczytana przed oddaniem do recenzji.

Pomijając aspekt gramatyczny i semantyczny, uważam, że Doktorantka niezbyt dobrze poradziła sobie z redakcją tekstu, chociaż nie mogę przesądzać, czy jest to spowodowane pisaniem po angielsku, czy raczej pokazuje, że w niedostatecznym stopniu opanowała zasady pisania prac naukowych. O ile cały plan pracy jest prawidłowy i części logicznie łączą się ze sobą, o tyle już poszczególne rozdziały/podrozdziały i paragrafy są często napisane chaotycznie. Te same wątki i opinie - słuszne i trafne - pojawiają się wielokrotnie (np. preferencje polityczne poszczególnych tytułów prasowych, pochodzenie Alberta, jego miejsce na dworze, informacja o jego zmieniającym się wizerunku; zob. uwagi powyżej). Zdarzają się paragrafy jednozdaniowe (np. s. 56), częste są dwuzdaniowe, a podrozdział 2.2.1 rozpoczyna się nawet od „Nevertheless”.

Język pracy jest kolokwialny, a nie akademicki. Rażą w rozprawie doktorskiej wielokrotnie powtarzane potoczne wyrażenia typu „it is worth mentioning”, “[Strachey] made it clear to his readers that Albert (s. 54), „as could be seen through the printed lines” (s. 156), lub „that raised a surprised eyebrow or two” (s. 125), czy „the poor ‘Albert hat’” (s. 129). Uważam, też, że fragmenty takie jak cytowany poniżej, przynależą może do romansów, ale nie mają miejsca w rozprawie doktorskiej:

Jednak bez względu na to, jak człowiek układa swoje plany, życie i fortuna mają tendencję do zmieniania ich w najbardziej nieprzewidywalny sposób. I tak, z myślą o zerwaniu romansu [*affair*], Albert odwiedził Windsor w ramach swojej Grand Tour. Jednak, ku jego wielkiemu zaskoczeniu, zarówno życie, jak i fortuna spletały figla młodemu księciu i znalazł się w ramionach swojego przeznaczenia, Wiktorii (s. 54).

Podsumowując, moja ocena formalnej strony tej rozprawy jest jednoznacznie negatywna.

Konkluzja

Warunki stawiane rozprawom doktorskim, a zarazem cechy, jakie powinna wykazywać taka dysertacja, określa Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2023 r., poz. 742), art. 187. Zgodnie z Ustawą, opinia dotycząca danej rozprawy doktorskiej powinna zawierać odpowiedź na trzy główne pytania:

- czy rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki w dyscyplinie historia,
- czy rozprawa doktorska wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez Doktorantkę,
- czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego.

W przypadku przedłożonej mi do recenzji rozprawy doktorskiej pod tytułem *The media image of Prince Albert based on selected British press titles and journalism (1840-1861)*, napisanej przez Panią Iwonę Lilly, uważam, że ocena każdego z tych trzech punktów jest

jednoznacznie negatywna. W związku z tym, stwierdzam, że rozprawa ta **nie spełnia ustawowych wymogów** stawianych pracy doktorskiej i wnoszę o **niedopuszczenie** mgr Iwony Lilly do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

